

Türkiye İçin Bir Demokratikleşme ve Sivilleşme Perspektifi, Mustafa Erdoğan

Paylaşır

Makale

Türkiye İçin Bir Demokratikleşme ve Sivilleşme Perspektifi, Mustafa Erdoğan

A. GİRİŞ

Türkiye'nin siyasi sisteminin genel karakteri itibariyle çeşitlilik ve çoğulculuk, özgürlük ve adalet, açık toplum, sorumlu ve sınırlı yönetim, hoşgörü ve saygı, farklılıkları tanıma gibi temel insani değerlere yönelmiş, insan haklarına dayanan demokratik bir hukuk devleti idealinden epeyce uzak olduğu tartışma götürmez. Bu rejim, resmi olarak içinde demokratik kurum ve mekanizmaları da barındırmakla beraber, işleyişi bakımından önemli ölçüde oligarşik bir özellik de göstermektedir. "Egemenlik" anayasal olarak her ne kadar "millet"e ait sayılıyorsa da, egemenliğin kullanımında milletin demokratik temsilcilerinin başka ortakları vardır. Cumhurbaşkanı yanında silahlı kuvvetler ve yargı bürokrasileri ulusal egemenliğin fiili kullanıcıları arasındadır. Besbelli ki, bugünkü Türkiye'de bütün toplumu ilgilendiren temel siyasal kararlar halkın demokratik temsilcileri tarafından alınamamakta; bürokratik oligarşinin değişmez programı demokrasi görüntüsü altında siyasi sisteme esas olarak hakim kılınmaktadır. Demokratik siyasi aktörlere bırakılan "oyun alanı" icab-ı hale göre kimi zaman genişletilip kimi zaman daraltılmaktaysa da, bu siyasi oyunun her zaman bir teatral yanı bulunmaktadır.

Bu görüntünün, medeni, hür ve demokratik bir toplum olma iradesine sahip olduğunu birçok vesileyle göstermiş olan Türkiye vatandaşları için tatminkar bir görüntü olmadığı açıktır. Ayrıca, içinde bulunduğumuz ikibinli yıllarda Türkiye yeni bir dönemecin eşliğinde bulunuyor ve bunun siyasi sistemimize ilişkin son derece önemli sonuçları bulunmaktadır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik davası bunun sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Bu dönemeç, ülkemiz için hem fırsatlar ve potansiyeller hem de riskler taşıyan bir eşği işaret etmektedir. Bu fırsatları akıllıca değerlendirmesi halinde, Türkiye'nin modernleşme tarihinde son derece önemli bir merhaleyi aşması ihtimal dahilindedir. Buna karşılık, karşı karşıya bulunduğumuz fırsatları iyi değerlendiremezsek bugün sadece birer ihtimal olan risklerin gerçek olması işten bile değildir. Böyle bir durumda, korkulur ki, Türkiye, tarihi devri artık geçmiş bulunan bir nevi "Üçüncü Dünya" ülkesi olarak dünyanın taşrasında kalacak ve aydınlık bir gelecek ümitlerini de büyük ölçüde yitirecektir.

Türkiye'nin bu dönemeci yüzünün akıyla geçebilmesi için bugün uluslar arası konjonktür oldukça elverişli görünmektedir. Genel olarak "küreselleşme"nin içerdiği imkanlar Türkiye'nin dünyanın yeni şartlarına intibakını kolaylaştırabileceği gibi, Avrupa bütünleşmesinin gerekleri de Türkiye'nin hem kendini evrensel değerler doğrultusunda yenileme hem de kendi toplumunun ihtiyaçlarını daha medeni ölçülerde ve etkin biçimde karşılama arayışıyla paralellik göstermektedir. Öte yandan, Türk toplumunun kendi iç dinamikleri de bu türden bir uyum ve yenilenme çabasını hem zorunlu kılmakta hem de onu kolaylaştırıcı bir nitelik arz etmektedir.

Bu şartlar altında Türkiye'nin yerleşik düzenini daha demokratik, ileri, akılcı, uygar ve insani yönde dönüştürmesi acil bir ihtiyaç durumundadır. Demokratikleşme ve sivilleşme perspektifinden ayrı düşünülemeyecek olan bu dönüşümün anayasa meselesinin yeniden ele alınmasından siyasi partiler ve seçim sisteminin gözden geçirilmesine, ekonominin etkin ve dünyayla rekabet edebilir hale getirilmesinden sivil toplumun güçlendirilmesine, eğitim-öğretimin doğru anlamda çağdaştırılmasından kültürel kendini-ifadenin ve çeşitliliğin desteklenmesine kadar uzanan birçok boyutu bulunmaktadır. Bu çalışmada, bu

Kitaplar

Makaleler

İnternet Kaynakları

Videolar

Kütüphane

enilenmenin hususen demokratikleşme ve sivilleşmeye tekabül eden boyutları üzerinde durulacaktır.

B. DEMOKRATİKLEŞME VE SİVİLLEŞME KAVRAMLARI

1. Demokratikleşme

Demokratikleşme son 30 yılın dünya gündeminin önde gelen politik temasıdır. Bizim için ise demokratikleşme yaklaşık yüz yıllık bir özlemi ifade etmektedir. Özellikle son 60 yıldır kronik bir “demokrasiye geçiş” hali yaşayan Türkiye’de “demokratikleşme” siyasi gündemimizden hiç düşmemektedir. Bugün de, son yıllarda Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde bu yönde attığımız önemli adımlara rağmen, demokratikleşme Türkiye’nin gerçekleştirilmeyi bekleyen ana hedefi durumundadır.

Demokratikleşme iki boyutlu bir kavramdır. Bu kavram bir yanıyla demokratik olmayan bir politik sistemden demokratik bir politik sisteme geçmeyi, öbür yanıyla da ana çerçevesi itibariyle demokratik olan bir sistem içindeki demokrasi ilkesiyle bağdaşmayan unsurları demokratik kurum ve mekanizmalarla değiştirmeyi veya “demokrasiye ikinci geçiş”i tamamlamayı ifade etmektedir. Bu anlamda demokratikleşmeye “demokrasinin pekişmesi/yerleşmesi” denmektedir. Birinci ihtimal otoriter veya totaliter sistemlerden demokrasiye geçişle ilgilidir. Türkiye Cumhuriyeti bu dönüşümü 60 yıl kadar önce gerçekleştirdiği için, bu bizim açımızdan söz konusu olan bir gündem değildir.

Buna karşılık “demokratikleşme”nin ikinci anlamı Türkiye’nin durumuyla doğrudan doğruya ilişkilidir. Nitekim, Türkiye’nin cari rejiminin demokratik karakteri oldukça cılız olup, esas itibariyle seçimlere dayanan parlamentonun ve parlamentoya karşı sorumlu bir hükümetin varlığında kendisini göstermektedir. Ayrıca, olduğu kadarıyla Türkiye’deki demokrasi istikrarlı değildir veya istikrarının garantisi yoktur. Türk demokrasisi sık sık kesintiye uğratılmaktadır ve Avrupa Birliği ile bütünleşme yolunda atılan adımlara rağmen bu tehdit maalesef henüz büsbütün ortadan kalkmış değildir. Dolayısıyla, bugünün Türkiye’sinde demokratikleşme hem demokratik kurum ve mekanizmaları güçlendirmeyi ve yenileriyle desteklemeyi hem de demokrasinin istikrarını sağlayacak kurumsal, kültürel ve ideolojik dönüşümleri gerçekleştirmeyi gerektirmektedir.

2. Sivilleşme

Herhangi bir sosyo-politik sistemde “sivilleşme”nin iki anlamı olabilir. Dar anlamda sivilleşme, siyasal sistem üzerindeki askeri etkinin sona erdirilmesini ve siyasal sürece seçilmiş sivilin hakim olmasını ifade eder. Bu anlamda sivilleşme askeri vesayetin yokluğu anlamına gelir ve başlıca iki pratik gereği vardır. İlki, silahlı kuvvetlerin tam olarak sivil denetim altına alınması, ikincisi ise askeri bürokrasinin demokratik siyaset alanına nüfuz etmemesinin sağlanmasıdır. Bu anlamda sivilleşmenin Türkiye’nin acil bir ihtiyacı olduğunda şüphe yoktur.

Sivilleşmenin ikinci ve daha geniş anlamı “sivil toplum”un güçlen(diril)mesiyle ilgilidir. İlk bakışta fark edilemese bile, güçlü bir sivil toplumun varlığı özgürlüğün en büyük güvencelerinden biri olduğu kadar, demokrasinin pekişmesi ve istikrarı açısından da son derece hayattır. Kendi ayakları üzerinde duramayan ve idamesi bakımından devlete bağımlı olan bir toplum demokrasi için sağlam bir zemin teşkil edemez. Türkiye’de sivil toplumun zayıf ve henüz oluşma aşamasında olduğu düşünülürse, bu konuda da atmamız gereken adımlar var demektir.

C. TÜRKİYE’NİN DEMOKRATİKLEŞME GÜNDEMİ

1. Demokrasi Kavramı

Türkiye’nin demokratikleşme davasının ana gündem maddelerini layıkıyla belirleyebilmek için, önce, “demokrasi”nin anlamını ve nasıl bir “demokratik” modelin hedeflenmesi gerektiğini vuzuha kavuşturmak gerekir. Demokrasi teorisinin güncel tartışmalarının ayrıntısına girmeksizin demokrasiyi şöyle tanımlayabiliriz: Demokrasi, temel kamu politikalarını belirleme yetkisinin halka ve onun temsilcilerine ait olduğu rejimin adıdır. Terimin tam anlamında demokrasi kamu işlerinin doğrudan doğruya halk tarafından kararlaştırılmasını gerektirmekle beraber, çeşitli nedenlerle, günümüz Batı toplumlarında hakim olan demokrasi esas olarak “temsili demokrasi”dir. Ancak bu model halkın siyasal sürece doğrudan müdahil olmasını mümkün kılacak mekanizmaları kategorik olarak reddetmez. Nitekim, çağdaş Batı demokrasilerinde, değişik derecelerde olmak üzere, “doğrudan demokrasi” mekanizmalarına da yer verildiği görülmektedir.

Günümüz temsili demokrasileri aynı zamanda “liberal” demokrasilerdir. Liberal demokrasi kısaca mutlak değil, sınırlı demokrasi anlamına gelmektedir. Bu, seçilmiş organların yetkilerinin bireylerin temel hakları ve hukuk devleti güvenceleriyle sınırlandırıldığı bir demokrasidir. Başka bir ifadeyle, söz konusu olan çoğunlukçu değil, çoğulcu-anayasal demokrasidir. Liberal demokrasi, başka bir ifadeyle, “halkın özgürlüğü” ile “halkın iktidarı”nı birleştiren modelin adıdır; onun için kimi yazarlarca “özgür halkın yönetimi” olarak da adlandırılır.

Liberal demokrasideki “liberal” sıfatı, ilk bakışta zannedilebileceğinin aksine, bu modelin ideolojisini değil, onun tarafsız bir kurumsal çerçeve olmasını ima eder. Yani, liberal demokrasi toplumun ideolojik ve kültürel bir dönüşüme uğratılmasını gerektirmez. Bu model toplumların kültürel yapıları ile ideoloji, dünya görüşü ve kültür farklılıklarına dayanan çoğulculuğu bir veri olarak alır. Onun için, liberal demokrasi, barışçı yöntemlere bağlı kalmak şartıyla, liberal olsun olmasın her türlü ideolojik programın serbestçe yarışmasına elverişli bir çerçeve sunmak ister. Buradaki “liberal” unsur, sistemin ideolojik muhtevasında değil; insan hakları, hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı gibi liberal siyasal ilkelerin sistemin çerçevesini teşkil etmesini ifade eder.

2. Liberal-Demokratik Modelin Esasları

Liberal-demokratik yönetim modelinin birinci ilkesi yönetimin halkın rızasına dayanmasıdır. Günümüzde “milli egemenlik” veya “halk egemenliği” dendiğinde anlatılmak istenen de budur. Temsili demokrasilerde bu ilkeyi gerçekleştirmenin temel aracı düzenli aralıklarla yapılan seçimlerdir. Demokratik devlet ilkesi devletin bütün organlarının bir şekilde “halk iradesi”yle ilişkilendirilmesini gerektirir. Bunun tipik yöntemi, seçimler yoluyla, yasama yetkisini kullanacak olan halk temsilcilerini belirlemektir. Bununla beraber, yürütmenin de aynı yolla belirlenmesi sistemin demokratik karakterini güçlendiren bir unsur olur.

Demokrasi ilkesinin günümüzde en zor uygulanabildiği alan yargı sistemidir. Ancak, bütün mahkemeler değilse de, eğer varsa Anayasa Mahkemesi’nin üyelerinin belirlenmesine, hiç değilse, parlamentonun ciddi ölçüde katılması demokratikleşme açısından önemli bir göstergedir. Ayrıca, yargıda demokratikleşmenin genel yöntemi yargılamanın jürili sisteme dayandırılmasıdır. Nihayet, bu konuda, hakim ve savcıların halk girişimiyle görevden alınmasına imkan veren mekanizmalar da düşünülebilir.

Demokratik seçimin bazı şartları vardır: genel, eşit ve serbest oya dayanan adil seçim, yargı denetimi, gizli oy verme ve açık sayım gibi. Genel ve eşit oy herkesin bir oy hakkına sahip olması demektir. Serbest oy ilkesi hem oy vermenin bir yükümlülük değil bir hak olmasını, hem de seçimlerin yarışmacı ve seçim kampanyalarının özgür/baskıdan azade olmasını gerektirir. Adil seçim, bunlara ek olarak, seçim sisteminin toplumdaki başlıca eğilimlerinin hiç birisini politik sürecin dışında bırakmayacak ve bunları mümkün olduğunca orantılı bir şekilde parlamentoya yansıtacak bir seçim sistemini ifade eder.

Liberal-demokratik modelin ikinci ilkesi “çoğunluğun yönetme hakkı”dır. Bu hak, bireylerin temel haklarına ve temel hukuk güvencelerine saygılı olmak kaydıyla, kamu hayatıyla ilgili bütün kararları almaya çoğunluğun yetkili olduğunu ifade eder. Başka bir anlatımla, çoğunluk yönetiminin dokunamayacağı mahfuz alanların olmaması ve onun politik tercihlerini geçersiz kılacak bürokratik kurum ve mekanizmaların bulunmaması gerekir. Kamunun işleri hakkındaki bazı temel kararları halk temsilcilerinin ve onların yetki verdikleri icra makamlarının alamadığı yerde demokrasiden uzaklaşma başlar.

Üçüncü olarak, liberal-demokratik bir sistemde azınlığın haklarının garanti altında olması gerekir. Bu ilkenin iki anlamı vardır. Birincisi, çoğunluk yönetiminin, seçimler sonucunda azınlıkta kalan grupların daha sonraki seçimlerde çoğunluk olabilmelerine kapıyı kapatmamasıdır. Bu, çoğunluğun, yöneten grupların rotasyonunu mümkün kılacak demokratik mekanizmaları ortadan kaldırmamasını gerektirir. Azınlık haklarının korunması ilkesinde saklı olan ikinci anlam, çoğunluğun azınlıkta kalanların temel haklarını ihlal etmemesidir. Bu, hem seçimleri kazanamayan değişken sayısal azınlıklar için, hem de sabit etnik ve kültürel azınlıklar için geçerlidir.

Kültürel haklar dahil olmak üzere, sivil ve siyasal hakları herkes için güvence altına alan bir sistem aynı zamanda azınlıkların korunması ihtiyacını da büyük ölçüde karşılar. Bu haklar içinde ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin demokrasi bakımından özel bir önemi vardır.

Liberal-demokratik sistemin dördüncü ayağını çoğulcu ve yarışmacı bir siyaset oluşturur. Bu da toplumun çoğulcu yapısının siyasal alana yansımalarına imkan verecek bir çok-partili siyaseti zorunlu kılar. Çoğulcu ve yarışmacı siyaset, seçimlerde oy verecek olan vatandaşların oylarının gerçekten de “tercih” belirtme niteliğinde gerçekleşmesi için de zorunludur. Çünkü, seçeneklerin bulunmadığı yerde oy vermenin anlamı yoktur. Bundan dolayı, liberal-demokratik modelde esas olan, barışçı yöntemlerden ayrılmayan her ideolojik yönelim ve çıkarın serbestçe siyasi parti olarak örgütlenebilmesi ve demokratik yarışmaya katılabilmesidir. Kısaca, liberal-demokratik bir sistemde siyasi partilerin hukuken ve fiilen güvence altında olması gerekir.

Son olarak, piyasa ekonomisinin de liberal-demokratik sistemin kurucu unsurlarından biri olduğuna işaret edilmelidir. Piyasaların şu veya bu ölçüde işleyişine izin veren her sistem demokratik olmasa da, bütün demokratik sistemlerde piyasa ekonomileri caridir. Piyasa ekonomisi toplumun devlete bağımlılığını azaltmak suretiyle, devletin işleyişini sorgulamaları beklenen vatandaşlara ayaklarını basabilecekleri güçlü bir zemin sağlar. Açıktır ki, devletin halkın “velinimeti” olduğu yerde demokrasi olmaz. Esasen, piyasa ekonomisi sivil özgürlükleri garanti altına alan bir sistemin doğal bir sonucudur. Çünkü, bu haklar arasında yer alan mülkiyet, sözleşme ve girişim özgürlüklerinin tanınmasının iktisadi hayatın devletin güdümünde

ılmasıyla bağdaşmayacağı açıktır. Piyasa ekonomisi, aşağıda işaret edileceği gibi, aynı zamanda sivil toplumun da temelidir.

3. Türkiye Açısından Bir Durum Değerlendirmesi

Yukarıdaki kriterler açısından bakıldığında, Türkiye'nin halihazırdaki demokratik performansı ne yazık ki bir hayli zayıftır. Başka bir ifadeyle, cari sistemimizin liberal-demokratik modelin yukarıda özetlenen unsurlarının hepsi bakımından az veya çok problemlili yanları bulunmaktadır. Şimdi bunları tek tek gözden geçirelim.

(1) Türkiye'de devlet yönetiminin halkın rızasından türeyen veya onunla uyumlu olan kısmı yeterince geniş değildir. Türkiye'de halk sadece kendi parlamenter temsilcilerini seçebilmektedir, buna karşılık yürütmenin temsili karakteri hem dolaylı hem de zayıftır. Özellikle, yürütmenin cumhurbaşkanı kanadı kamu politikalarının belirlenmesine önemli ölçüde katılmasına rağmen, halk iradesiyle doğrudan doğruya irtibatlandırılmış değildir. Cari sistem içinde cumhurbaşkanı yürütmenin sorumlu kanadı olan hükümeti ideolojik-politik mülahazalarla frenleyebilmekte, hatta zaman zaman bloke edebilmektedir.

Keza, cari devlet sisteminde seçimle oluşan tek organ durumundaki parlamentonun da, adaletsiz seçim sistemi yüzünden, temsili karakteri zayıftır. Özellikle, demokratik dünyada bir benzeri bulunmayan yüksek oranlı ulusal baraj bir yandan toplumun kendiliğinden çoğulculuğunun parlamentoya yansımalarını önlerken, öbür yandan parlamentoda orantısız bir temsile yol açmaktadır. Kimi partiler aşırı temsil edilirken, kimileri de eksik temsil edilmekte, bu da -yol açtığı demokrasi eksikliği ve başka sakıncaları yanında- toplumun adalet hissini rencide etmektedir.

Öte yandan, Anayasa'nın "Türk milleti adına" yargı yetkisi kullanmasını öngördüğü mahkeme sistemimiz de halk iradesinden büsbütün kopuktur. Bu arada, Anayasa Mahkemesi de, aynı nedenle, halkın eğilimlerine tamamen duyarız bir bürokratik güç odağı konumundadır. İşlevini yerine getirirken halka dayanamayan mahkemeler bu sefer devlete yaslanmakta ve bu da yargı sistemini devlet ideolojisinin ve yerleşik düzenin bekçisi haline dönüştürmektedir.

(2) Türkiye'de çoğunluğun yönetme hakkı, kapsamı bakımından, hukuki ve fiili olarak önemli ölçüde sınırlanmıştır. Seçimlerden çıkan demokratik çoğunluk ülkenin kaderine tam olarak hakim olabilecek durumda değildir. Sistemimizde, askeri ve sivil bürokratik kurumlar için saklı tutulmuş, çoğunluğun karışmadığı yetki alanları vardır. Birçok temel kamusal karar seçilmiş çoğunluğun iradesinden bağımsız olarak alınmaktadır. Atanmış memurların hepsi seçilmişlerin denetimi altında değildir. Silahlı kuvvetler üzerinde sivil denetim neredeyse yok mesabesinde.

Üstelik, demokratik çoğunlukların bu sınırlı alan içindeki yönetme yetkisininin de istikrarı garanti altında değildir. Demokratik siyasi sürece yapılan müdahalelerin yol açtığı kesintiler Türkiye'de sıkça karşılaşılan durumlardır. Bunun temel nedeni, silahlı kuvvetlerin komuta kademesinin demokratik rejimle bağdaşmayan görev algısıdır. Bu görev algısının birbirine bağlı iki yönü vardır. Askerler bir yandan kendilerini ülkenin kaderinden sorumlu sayıyor, öbür yandan da rejimin yegane meşruluk temeli saydıkları Kemalist ideolojinin yorumu konusunda tekel iddiasında bulunuyorlar. Dolayısıyla, bu ideolojik bakış açısıyla, demokratik sürecin işleyişinden hoşnutsuzluk duydukları her durumda ülkenin felaketin eşiğine geldiğini vehmederek demokratik süreci askıya alıyor veya bir vesayet rejimi kuruyorlar.

(3) Genel nüfus için olduğu kadar azınlıklar için de güvence sağlayacak olan sivil ve kültürel haklar bakımından da Türkiye'nin durumu, son yıllardaki anayasal ve yasal iyileştirmelere rağmen, çok parlak değildir. Genel sivil özgürlükler bakımından en problemlili alanlar vicdan, ifade ve örgütlenme özgürlükleriyle ilgili alanlardır. Din ve vicdan özgürlüğü bakımından, gayrimüslim azınlıklar gibi Müslüman çoğunluğun da ciddi sorunları vardır. Bu sorunların bir kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir kamu kurumu olarak varlığından, bir kısmı da devlet elitlerince laikliğin ideolojik bir program ve bir hayat tarzı olarak anlaşılıp uygulanmasından kaynaklanmaktadır. İfade özgürlüğüyle ilgili yapılan iyileştirmeler de çoğulcu-demokratik bir sistem için yeterli değildir. Türkiye'de hala düşünce suçu vardır, özellikle devlet otoritesi kullanan kişi ve kurumları eleştirmek hala çok risklidir. Örgütlenme özgürlüğü bakımından da durum buna benzemektedir. Özellikle vakıf kurma özgürlüğü ciddi ve bir kısmı gayrimakul olan sınırlamalara tabidir.

Azınlıkların korunması bakımından özel bir önemi bulunan "kültürel haklar"ın durumu daha da ciddidir. Türkiye anadili Türkçe olmayan vatandaşlarının kendi dillerinde öğrenim görme hakkını tanımamıştır. Bu haklar konusundaki çekingenliği yüzünden, Avrupa Konseyi'nin "Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı" ile "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi"ni onaylamaktan kaçınmaktadır.

(4) Türkiye'nin siyasi çoğulculuğu ve çok-partili siyaseti de problemlidir. Her şeyden önce, ifade ve örgütlenme özgürlüğü üstündeki kısıtlamalar toplumun kendiliğinden çoğulculuğunun resmileşmesini önlemekte; siyasal alana katılımı ilgili sınırlamalar ve seçim sisteminin yapısı bu sınırlı çoğulculuğun bile siyasete yansımalarına imkan vermemektedir. Ayrıca, Türkiye'de siyasal partiler üzerinde aşırı kısıtlamalar

(kapatılmaya kadar götürebilecek amaç ve faaliyet yasakları) vardır. Siyasi Partiler Kanunu bütün siyasi partilere devlet ideolojisini dayatmak ve hepsine aynı örgütsel biçimi giydirmek suretiyle, onları tek-tipleştirmektedir. Bu nedenle, görünüşteki sayısal çokluğa rağmen, partiler gerçekte tek bir ana partinin birbirinden sağ veya sol istikamete az-çok farklılaşan şubeleri gibidirler. Şiddeti bir yöntem olarak benimsemeseler bile, merkezîyetçi, homojenleştirici, laikçi-milliyetçi resmi çizgiyi onaylamayan siyasi partiler rahatlıkla kapatılabilmektedir. Bu durum, partileri toplumun talep ve beklentilerini siyasal sisteme aktaran kanallar olmaktan çıkarak, onların merkezdeki sınırlı bir siyasi elit grubunun rant paylaşımına aracılık eden ve bunu sözde meşrulaştıran araçlar haline gelmesine yol açmaktadır.

(5) Nihayet, Türkiye özgür piyasa ekonomisi yolunda önemli adımlar atmış olmakla beraber, bu konuda da hala sorunlarımız vardır. Yaklaşık yirmi yıldır adından çok söz edilmesine rağmen, Türkiye’de “piyasa ekonomisi”nin hukuki ve yapısal temelleri henüz tam olarak teessüs etmiş değildir. Ülkemizde bugün hala hakim olan, büyük ölçüde, devlet güdümlü, rekabetçilikten uzak, kayırma ve kollamaya dayanan bir iktisadi yapıdır. Toplumun ürettiği kaynakların yarısından fazlası devletin denetimi ve hoyratça tasarrufu altındadır. Bu durum bir yandan bürokrasiye devletin gerçek işleyişini belirleyecek ve demokratik siyaseti işlevsizleştirecek kadar güç kazandırmakta, öbür yandan da siyasi iktidar yarışını ilkelerle ve kamu yararına hizmet etmekle ilgili olmaktan çıkararak bir paylaşım savaşına döndürmektedir.

Devletin büyük bir iktisadi güce sahip olması, aynı zamanda, toplumun devletçe kontrol ve manipüle edilmesini kolaylaştıran etkenlerden biri olması bakımından özerk bir sivil toplumun oluşumunun da önündeki bir engeldir. Türkiye’de kamu bürokrasiyle eklenmiş olan büyük sermaye bu sayede devletin rant dağıtma mekanizmalarını yağmalamaya devam etmekte, bu ise kimi oligarşik çevrelere büyük haksız kazançlar sağladığı gibi, metropol şehirler dışında devletten bağımsız yeni iktisadi güçlerin ortaya çıkmasını da zorlaştırmaktadır. Bu ekonomik yapı aynı zamanda genel bir refah kaybına da yol açmaktadır. Ayrıca, bu yapı Türk ekonomisinin Avrupa’yla bütünleşmesinin önünde de bir engeldir.

Kamu işletmeciliğinin devam etmekte olması, kotalar ve teşvikler aracılığıyla işleyen ve partizan-politik saiklerle manipüle edilmeye açık devlet kayırmacılığı ve keyfi vergileme politikası piyasa ekonomisinin layıkıyla ortaya çıkmasını önlemektedir. Kamu işletmeciliğini ayakta tutan bir yandan “özelleştirme”nin tam olarak başarılamamış olması, bir yandan da “şirket kurtarma” uygulamasıdır. Türkiye’de hala, çeşitli sektörlerde iflas eden şirketlerin devlet tarafından “devralma” adı altında kurtarılması yaygın bir uygulamadır.

Öte andan, bir piyasa ekonomisinde, hukuki güvenlik, yani kanunların iktisadi faaliyetler için istikrarlı bir çerçeve oluşturması son derece önemlidir. Onun için, mesela sık sık ve keyfi olarak değiştirilen vergi kanunları girişimciler ve işletmeciler için belirsizlik ve güvensizlik yaratır. Türkiye’nin bu konudaki genel performansı da ne yazık ki kötüdür. Bunun kadar önemli bir nokta da, vergi sisteminin karmaşık ve vergi oranlarının yüksek olmasıdır.

Piyasa ekonomisinin temellerinden olan girişim özgürlüğü de bürokratik formalitelerle kuşatılmış durumdadır.

4. Türkiye’nin Demokratikleşme Gündemi: Ana Başlıklar

Yaptığımız “durum değerlendirmesi” aslında demokratikleşme konusunda yapılması gerekenler bakımından bize yol da göstermektedir. Bu duruma göre, Türkiye’nin demokratikleşme gündeminin ana hatlarını aşağıdaki gibi belirleyebiliriz.

(1) Devletin yapılanmasını daha demokratik hale getirmek için yapılması gerekenlerden biri, yürütmenin iç yapısını bu ilke doğrultusunda yeniden düzenlenmektir. Bunun en doğru yöntemi, “yürütme” yetkisini doğrudan doğruya halkın seçtiği bir “başkan”a havale etmek ve böylelikle aynı zamanda yürütmenin içindeki ikiliği ortadan kaldırmaktır. Bunun yapılmaması veya muhtelif nedenlerle yapılamaması durumunda, iki başlılığın yarattığı sakıncayı giderek üzere halihazırdaki sistem içinde cumhurbaşkanının anayasal yetkilerini azaltarak onu sembolik devlet başkanı haline getirmek gerekir.

(2) Parlamentonun “temsili” özelliğini artırmak için, seçim sisteminin yeniden ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu da, siyasi istikrarı da gözeterek şekilde, ya milletvekili seçiminde uygulanan % 10’luk ulusal barajın düşürülmesi (tercihan % 4’ler seviyesine), ya da dar bölge esaslı iki turlu çoğunluk sisteminin benimsenmesi yoluyla olabilir. Bu yüksek baraj yüzünden, 2002 seçimleri sonrasında olduğu gibi, seçmen küntlesinin bazan yarıya yakını parlamentoda temsil edilememektedir. Böylesine yüksek bir baraj parlamentonun halkı yeterince temsil etmesine engel olduğu gibi, kimi sabit ideolojik ve etnik-kültürel azınlıkların siyasal sistemden sürekli olarak dışlanmalarına ve sistemi etkileme şanslarının ileriye dönük olarak ortadan kalkmasına yol açtığı için genel demokratik meşruluğu ve toplumsal-siyasal entegrasyonu zayıflatan bir unsurdur.

(3) Yargıda demokratikleşme bakımından, ceza yargılamasında jürili sisteme geçilmesi, medeni

yargılamada ise tahkimin uygulama alanının genişletilmesi uygun olur. Savcıların atanması ve görevden alınması, yargıçların ise görevden alınması prosedürüne, her birinin yetki bölgesindeki seçmenlerin dahil edilmesi de düşünülmelidir (Mamafih, bu ikinci önerinin uygulanabilirliği, kamu idaresinin adem-i merkezîyetçi esaslar doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına bağlıdır.)

(4) Anayasa Mahkemesi'nin üyelerinin en az yarısının TBMM tarafından ve doğrudan doğruya seçilmesi sağlanmalı, üyelik için mesleki başarıya ve özel donanıma dayalı kalite şartları getirilmeli ve üyelerin görev süreleri en fazla on iki yılla sınırlanmalıdır.

(5) Her türlü silahlı gücün hukuk devleti ilkelerine uygun olarak örgütlenmesi ve işlemesi yanında, bu kuvvetlerin (asker ve polis kuvvetlerinin) halkın demokratik temsilcilerinin kontrolü altında olması da uygar toplum olmanın ön şartlarından biridir. Bu çerçevede, demokratik çoğunluğun "yönetme hakkı"nın güvence altına alınması kurumsal ve ideolojik tedbirlere olduğu kadar, seçilmiş çoğunluğun kendi yetkisine sahip çıkma iradesi gösterebilmesine de bağlıdır. Kurumsal tedbirlerin başında Milli Güvenlik Kurulu'nun kaldırılması ve Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması ve bu makama "üçlü kararname"yle atama yapılması gelmektedir. Öte yandan, MGK'nin kaldırılması gerekir. Çünkü, tecrübe gösteriyor ki, MGK anayasal bir kurum olarak var olduğu sürece, hukuki düzenleme ne olursa olsun, onun hükümetlerin üstünde bir "Demokles kılıcı" gibi durması tümüyle engellenemez.

Kurumsal tedbirler arasında düşünülmesi gereken başka bir tanesi de, askerliğin zorunlu olmaktan çıkarılması ve gönüllülük esasına dayanan bir meslek haline getirilmesidir. Bu gereğin Türkiye için, hizmetin daha etkin olarak yürütülmesi ve iktisadi etkinlik mülahazalarının ortaya çıkardığı bir ihtiyaç olmanın ötesinde özel bir önemi vardır. Profesyonel askerlik siyasi kültürün sivilleşmesine yapacağı katkı nedeniyle Türkiye'de demokrasinin pekişmesine de hizmet edebilir.

Çünkü, Türkiye'de "ordu-millet" mitinin devamlılığını sağlayan etkenlerden biri, askerliğin bir "vatan hizmeti" olarak genel bir zorunluluk halinde bulunmasıdır. Bu durum bir yandan bütün erkek vatandaşların hayatlarının baharında aldıkları belli bir tür "askeri terbiye"nin bütün bir toplum çapında genelleşmesini ve duygu, düşünce ve tutumlarda kalıcı hale gelmesini kolaylaştırmakta; öbür yandan da subayların kendilerini sadece silah altındaki er ve erbaşların değil sivil vatandaşların da "komutanı" olarak görmelerinin psikolojik zeminini oluşturmaktadır. Nitekim, sadece "sokaktaki vatandaş" değil, eğitimliler de -üniversite hocaları dahil- sivil ortamlarda karşılaştıkları subaylara genellikle "komutan" veya "komutanım" diye hitap etmektedirler. Bu durum, kimi askerlerin milleti sadece her an komuta altına alınabilecek bir "insangücü deposu" olarak görmelerine yol açmaktadır.

Ama bütün bunların olabilmesi için, hükümetlerin askerleri ilgilendiren meselelerdeki temel siyasal tercihlerini baştan itibaren net bir şekilde ortaya koymaları ve bu politikalarını kararlı bir şekilde uygulamalarıdır. Bu da, sivillerde, "askeri" diye niteleyegeldiğimiz konuların aslında siyasi olduğu ve dolayısıyla parlamento ve hükümet tarafından kararlaştırılması gerektiği yönünde bir zihniyet değişikliğini zorunlu kılmaktadır. Çünkü, "yurt savunması"nın zamanı geldiğine karar vermek, gerektiğinde savaşın stratejisini ve ana hedeflerini belirlemek, silahlı kuvvetlerin iç güvenliğinin sağlanmasında kullanılmasının gerekli olup olmadığına karar vermek gibi "politik" nitelikte oldukları herkes tarafından anlaşılabilir olan konular yanında; birçok kişinin "askeri" nitelikte olduklarını düşünmeye meyyal olduğu -askerlik rejiminin ne olacağına karar vermek, askerliğin genel-zorunlu mu profesyonel mi olacağı, ne kadar amkarın ne kadar süreyle silah altında tutulacağı, askeri harcamaların büyüklüğü ve harcamaların kalemlere göre dağılımı, hatta askeri eğitimin muhtevası... gibi- konular da aslında siyasi niteliktedir.

Silahlı kuvvetlerin siyasal sistem üzerindeki vesayetçi tutumu kurumsal düzenlemeler kadar, belki daha da fazla, ideolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de silahlı kuvvetlerin siyasal süreci sürekli gözetim altında tutmasının ve yönlendirmeye çalışmasının ana nedeni, askerlerin aldıkları eğitimin ideolojik karakteridir. Böyle olmasını kolaylaştıran bir neden anayasanın kendisinin kimi ideolojik özellikler taşımasıdır. Bundan dolayı, hem Anayasanın ideolojiden arındırılması hem de buna bağlı olarak askeri okullardaki eğitimin ideolojik unsurlardan arındırılarak teknik hususlara inhisar ettirilmesi demokratik bir zorunluluktur. Belirttiğimiz gibi, demokratik bir rejimde askeri eğitim konusu sivillerin karışmaması gereken, "askerlerin iç işi" değildir.

Son olarak, yeri gelmişken, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına yetki veren Anayasa'nın 145. maddenin 2. fıkrası ile askeri mahkemelerin sıkıyönetim mahkemelerine dönüşmesini öngören 3. fıkrasının kaldırılması gereğine de bu vesileyle işaret etmeliyiz.

(6) Demokratikleşme için, temel hak ve özgürlükler rejiminin daha da iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda en temel ihtiyaç Anayasanın "Başlangıç" kısmının metinden tümüyle çıkarılmasıdır. Çünkü, özgürlükçü ve çoğulcu-demokratik bir siyaset anlayışına ve hukuk devletinin gereklerine taban tabana zıt olan bu Başlangıç'ın redaksiyon veya ekleme-çıkarma yoluyla düzeltilmesi neredeyse imkansızdır. Anayasa'nın "Cumhuriyetin Nitelikleri"ni belirleyen 2. maddesinin de yeniden formüle edilmesi ve bu

Çerçevede “Atatürk milliyetçiliği”ne yapılan vurgunun metinden çıkarılması demokratik çoğulculuk açısından şarttır. Buna bağlı olarak, kültürel, ideolojik ve dini çeşitliliği tanıyan ve bu gibi konularda devletin tarafsızlığını vurgulayan bir hükmün ayrı bir fıkra veya madde olarak Anayasaya eklenmesine de ihtiyaç vardır. Bu arada, din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili 24. ve eğitimle ilgili 42. maddelerin de bu çoğulcu anlayışa uygun olarak yeniden formüle edilmesi gerekmektedir.

Bir anayasayı doğru anlamda “anayasa” yapan şey, onun insan haklarını tam anlamıyla güvence altına almış ve hukukun üstünlüğünü tesis etmiş olmasıdır. Bu da ancak, anayasada insan haklarının devlet bağışları olarak değil de “doğal haklar” anlayışına uygun olarak tanımlanmasıyla mümkündür. Ayrıca, insan hakları anlamında “temel haklar”nı, yürürlükteki anayasada olduğu gibi (m. 12), “topluma karşı” ödev ve sorumluluklarla kayıtlanması da doğru değildir. Bu tür kayıtları anayasadan çıkarmak toplu yaşamaktan doğan karşılıklı ilişkilerin sıhhatine bir zarar vermez; çünkü amaç bireylerin topluma ve ailelerine karşı ödev ve sorumlulukları bulunduğunun değil, fakat devletin bu gibi ödev ve sorumlulukları bahane ederek insan haklarına keyfi kısıtlamalar getirmesinin reddedilmesidir. Bireylerin elbette birbirlerine, yakınlarına ve topluma karşı ahlaki ve hatta kanuni nitelikte ödev ve sorumlulukları vardır, ama kişilerarası ilişkilere ve özel durumlara bağlı olarak değişen bu gibi yükümlülükler ile kişilerin insan olmak sıfatıyla evrensel olarak sahip buldukları haklar anlamında “insan hakları”nın varlığı bunlardan tamamiyle bağımsızdır. Kişilerin birinci türden ilişkilerinde söz konusu olan ödev ve sorumluluklarına riayet etmemeleri onların insan haklarına sahip olma yeterliklerine herhangi bir hanel getirmez.

Bundan dolayı, “kişinin ödev ve sorumlulukları”nı temel hakların tanımının bir parçası haline getiren 12. maddenin 2. fıkrası kaldırılmalıdır. Çünkü, bu hüküm birinci fıkrada ifadesini bulan “doğal hak” anlayışıyla bağdaşmamakta, hatta temel hakları kayda bağlamak suretiyle bu anlayışı geçersiz hale getirmektedir. Bu konuda atılması gereken başka bir adım, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması” başlıklı 14. maddenin kaldırılmasıdır. Çünkü, hakların kötüye kullanılmasının hukuk tarafından korunmayacağı zaten mahkemelerin re’sen gözetmeleri gereken evrensel bir hukuk ilkesi olduğundan, anayasada ayrıca belirtilmesine gerek yoktur. Değiştirilmiş haliyle bile Anayasa’nın 14. maddesi gerçekte hakların kötüye kullanılmasını yasaklamıyor, adı öyle sadece; onun yasakladığı aslında çoğulculuğun kendisidir. Gerçekte sivil özgürlükler ve siyasî katılım yasaklanıyor.

Bu çerçevede Anayasa’nın 24. maddesinin de yeniden düzenlenmesi kesin bir ihtiyaçtır. Genellikle takdim edildiğinin aksine, bu maddenin arkasında saklı olan laiklik anlayışı hem sağlıksızdır, hem de çoğulcu-demokratik toplumun gereklerine terstir. Bir anayasal demokrasi açısından laiklik, bireylerin ahlaki, dini ve ideolojik meselelerdeki tercihleri karşısında devletin tarafsız kalması gereğinden kaynaklanan ikincil bir ilkedir. Türkiye’de ise laiklik resmi ideolojinin bir parçasıdır, bundan dolayı birincil ilkedir ve dayatmacıdır. Oysa demokratik hukuk devletlerinde lâiklik politik-ideolojik bir program veya bir kültürel dönüşüm projesi değil, bir özgürlük ve barış ilkesi ve çoğulculuk garantisidir.

Doğru bir laiklik anlayışı kabaca şöyle hukuki formülle ifade edilebilir:

“Devlet herhangi bir dini veya mezhebi özel olarak kayırmaz. Bütün dinlerin, dini yorumların ve inançların serbestçe örgütlenmesinin önündeki engelleri kaldırmak, din ve vicdan özgürlüğünü ve dini inançların gereklerinin serbestçe yerine getirilmesini herkes için güvence altına almak devletin görevidir.

Anayasa’nın 24. maddesinin de şu şekilde sadeleştirilmesi din ve vicdan özgürlüğünün ve çoğulculuğun gereklerine uygun düşer:

“Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Dini ibadet, ayin ve törenler serbesttir; toplu veya kamu hayatıyla ilgili sonuçları bulunan ibadetlerde genel sağlık ve kamu düzeni gerekleri göz önünde bulundurulur.

Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya zorlanamaz. Kimse dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, bunlardan dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.”

Anayasa’nın “eğitim-öğretim”e ilişkin düzenlemesi de çoğulcu-demokratik toplumun gerekleriyle bağdaşmamaktadır. Çünkü, Anayasa’nın ilgili 42. maddesi her şeyden önce eğitim özgürlüğünü tanımamakta ve ayrıca eğitimin ideolojik bir içeriğe sahip olmasını buyurmaktadır ki bunların ikisi de çoğulculuğun gereklerine aykırıdır.

Bu konuda daha isabetli -yani, özgürlüğün ve çoğulcu toplumun gereklerine uygun- bir hüküm şöyle olabilir:

“Barışçı olmak kaydıyla her türlü eğitim ve öğretim serbesttir. Velilerin okulların yönetimine katılma hakkı vardır.

Kimse öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim herkes için zorunlu olup devlet okullarında parasızdır.

Din öğretimi devlet okullarında isteğe bağlıdır. Bu öğretim belli bir dinin veya mezhebin inanç ve uygulama esaslarının aşılması biçiminde olamaz.

Özel din okullarının ve din eğitimi ağırlıklı özel okulların kurulması serbesttir.”

Temel haklarla ilgili başka bir nokta da, kültürel farklılıkların kendilerini serbestçe ifade etmelerine imkan verilmesiyle ilgilidir. Bu konuda Anayasa'nın etnik vurgular taşıyan -“milliyetçilik”, “Atatürk milliyetçiliği”, “Türk devleti”- gibi ibarelerinin ve eğitim ve öğrenim hakkını düzenleyen 42. maddesinin son fıkrasındaki “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez” hükmünün kaldırılması gerekir. Ayrıca, Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilmiş ve 1998 yılında yürürlüğe girmiş olan “Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı” ile “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”nin Türkiye tarafından onaylanması bu konuda ileri bir adım olacaktır. Bu münasebetle belirtmek gerekir ki, söz konusu sözleşmeler, genellikle sanıldığı gibi tersine, ülke bütünlüğüne karşı bir hak talebine temel oluşturabilecek hükümler içermemektedirler. Bunlar, kültürel kimliklerin esas olarak bireysel düzeyde korunmasına ve ifadesine imkan veren hukuki belgelerdir.

(7) Siyasi partilerin özgürleştirilmesi Türkiye'nin demokrasi gündeminin başka bir önemli maddesidir. Bu çerçevede, Anayasa'nın ve Siyasi Partiler Kanunu'nun öngördüğü ideolojik kısıtlamaların kaldırılması ve parti kapatmanın son derece istisnai bir tedbir haline getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Kanun partilere tek-tip örgütlenme modeli dayatmamalı, örgütlenme tarzı bakımından da partilere serbestlik getirmelidir.

Bu amaca ulaşmanın önemli bir adımı “Siyasi partilerin uyacakları esaslar”ı gösteren Anayasanın 69. maddesinin kaldırılması olacaktır. Ayrıca, 68. maddenin 3. fıkrası da, “Siyasi parti kurmak izne tabi değildir. Bütün siyasi partiler anayasal güvence altındadırlar” şeklinde değiştirilmeli ve izleyen fıkralar kaldırılarak maddeye şöyle bir fıkra eklenmelidir: “Siyasi mücadelede şiddet bir yöntem olarak benimsemeleri veya şiddet kullanılmasını teşvik etmeleri durumu hariç, siyasi partiler kapatılamaz./ Bu hüküm suç işleyen parti üyelerine müeyyide uygulanmasına engel değildir.”

(8) Piyasaların özgürleştirilmesi ve iktisadi özgürlüklerin takviye edilmesi de bir demokratikleşme programının zorunlu bir unsurudur. Bu ise her şeyden önce, devletin iktisadi bakımdan küçültülmesini ve piyasaya keyfi müdahalesinin önlenmesini gerektirmektedir. Bu amaçla, kamu bürokrasinin keyfi tasarrufuna bırakılmış olan iktisadi kaynaklar süratle topluma devredilmeli ve devletin elinde gerçekten kamu yararına olan, iyi tanımlanmış hizmetlerin yerine getirilmesi için gerekli olandan fazla kaynak bırakılmamalıdır. Bu yapılırken sermayenin tabana yayılmasının da toplumsal bir amaç olarak gözetilmesi gerekli olmakla beraber, bugün için asıl acil olan devletin bir an önce bu yükten kurtarılması ihtiyacıdır.

Öte yandan, ekonominin rekabetçi bir yapıya kavuşması kaynakların etkin ve kamu yararına olacak şekilde kullanımını bakımından gerekli olduğu kadar, küreselleşme ve Avrupa'yla bütünleşme süreçleri de bunu zorunlu kılmaktadır. Rekabetin sağlanması bakımından önemli olan noktalardan biri, devletin aşırı düzenleme, kayırma ve caydırma gibi yollarla iktisadi hayata karışmasının önlenmesi gereğidir. Devletin başka alanlarda olduğu gibi iktisadi alanda da “tarafsız” davranması şarttır. Bu çerçevede, ayrıca, kimi kamu hizmetlerinin veya kamu iktisadi teşebbüslerinin tekel oluşturacak şekilde “özelleştirilmesi”nden de kaçınılması gerekmektedir. Öte yandan, “iflas” piyasa ekonomisinin işlerliğini sağlayan kurumlardan biridir; bu nedenle, devletin “şirket kurtarma” adı altında batık firmaların yükünü bütün toplumun sırtına bindirmekten vaz geçmesi gerekir. Devlet, kira kontrolü ve benzeri irrasyonel yollarla sözleşmelere keyfi olarak müdahale etme düşüncesini de terk etmelidir.

Vergi sisteminin sadeleştirilmesi, yüksek vergi oranlarının düşürülmesi ve sistemin istikrara kavuşturulması gerekmektedir. Genel olarak makul hadlerde tutulan bir vergi yükü hem kaçakları azaltır hem de sıkça vergi affı çıkarılması “ihtiyacı”nı ortadan kaldırır.

Girişimcilik ve yatırım işlemleri bürokratik formalitelerden arındırılmalıdır.

Ayrıca, bir piyasa ekonomisinin iyi işlemesi sözleşmelerin uygulanabilmesine bağlıdır; onun için hukuki-adli kurum ve mekanizmaların “sözleşmeye saygı”yı fiilen garanti edecek şekilde işlemesi sağlanmalıdır. Nihayet, hem ekonominin dengelerini alt üst eden bir faktör olan hem de dar gelirliler üzerindeki fiili ve haksız bir vergi olarak da işleyen enflasyonun kontrol altına alınması şarttır.

(9) Türkiye'nin demokratikleşmesinin vazgeçilmez şartlarından biri de idari reformdur. Türkiye'nin kamu idaresi son derece merkezi bir şekilde ve toplumun merkezden kontrolü anlayışına göre teşkilatlandırılmıştır. Halihazırdaki sistem ülkenin en ücra köşesini Ankara bürokrasisine kilitleyen yapı ve işleyişiyle demokratik dünyada benzeri bulunmayan, çağdışı bir modele dayanmaktadır. Bu model demokratik ilkeler açısından sakıncalı olduğu kadar, toplumsal ihtiyaçları karşılamak ve kamu hizmetlerini yürütmek bakımından da etkinlikten uzaktır.

Yapılacak bir idari reformun, kamu hizmetinin kalitesini ve etkinliğini artırmak gibi amaçlar da gütmesi elbette zorunludur; ama demokratikleşme açısından en önemli olan “adem-i merkezîyet” ilkesidir. Şu

halde, Türkiye'nin halihazırdaki aşırı merkeziyetçi idarî sisteminin adem-i merkeziyetçi hâle dönüştürülmesi gerekiyor. Bugün Türkiye'de adı "mahallî idareler" olan, fakat gerçekte hiç de öyle olmayan -yani, bunlar ne tam olarak "mahalli"dirler ne de "idare"dirler- birimler, gerçekte merkezi idarenin cüz'i teknik konularda kısmen yetkili olan coğrafi anlamda yerel uzantıları durumundaki birimlerdir. Bunlar hem yetki alanları ve mali kaynakları bakımından kısıtlıdırlar, hem de işleyiş bakımından merkezi idareye sıkı sıkıya bağlıdırlar; o nedenle de yerel halkın demokratik temsilcileri yerel meselelerde bile genellikle inisiyatif alamaz, yerel toplulukların ihtiyaç ve taleplerine uygun hizmet götüremezler.

Bu arada, Türkiye'de uygulanmakta olan şekliyle "idari vesayet" sistemi, neredeyse hiyerarşik şekilde işleyen yapısıyla, merkeziyetçiliği tahkim etmekte ve yerel inisiyatifleri zayıflatmaktadır. Yine bu mekanizma yerel ihtiyaçlardan doğan kamu hizmetlerini yer yer bloke edecek şekilde de işletilebilmektedir. Bu nedenle, "idari vesayet" yetkisinin kaldırılması veya son derece cüzi konulara inhisar ettirilmesi idari reformun gütmesi gereken hedefler arasında olmalıdır. Buna benzer şekilde, "kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları" da devletten özerkleştirilmelidir.

Sonuç olarak, yapılacak bir reformun baştanbaşa idari yapıyı ve kamu hizmetlerinin tedarik sistemini daha demokratik ve adem-i merkeziyetçi ilkeler doğrultusunda yeniden tanzim etmesi son derece hayati bir ihtiyaçtır. Bu çerçevede, merkezi idarenin başbakanlık ve bakanlıklar düzeyinden başlayarak yapı ve işlev olarak küçültülmesi, bakanlık sayısının azaltılması, başbakanlığın büyük bir hizmet bakanlığı görünümünden çıkarılarak etkin bir koordinasyon odağı haline getirilmesi ve gerçek bir ihtiyaca cevap veren kimi hizmet birimlerinin özerkleştirilmesi gerekir. Bu arada, halihazırda il ve ilçeler düzeyinde idari bakımdan mevcut olan iki başlılığın seçimli makamları öne çıkaracak şekilde düzeltilmesi, ayrıca merkezi idare ve onun taşra teşkilatı üzerindeki hizmet yükünün büyük ölçüde yerel halkın demokratik temsilcilerine -demokratik yerel yönetimlere- aktarılması şarttır. Ayrıca, yerel yönetim organlarının seçimi bakımından seçme hakkına sahip olmak için "vatandaşlık" şartı aranmamalı; makul bir süreden beri o yerde oturuyor olmak seçmen sayılmak için yeterli sayılmalıdır.

D. SİVİL TOPLUMUN GELİŞTİRİLMESİ OLARAK SİVİLLEŞME

Başta belirttiğimiz gibi, sivilleşmenin bir anlamı "sivil toplum"un gelişmesidir.

Yerleşik kurumları, tartışma ve sorun çözme yöntemleri ve kolayca örgütlenme yeteneği ile birlikte, siyasi iktidardan bağımsız olarak kendi kendini idame ettirebilme kapasitesine sahip, -yani, özerk- bir sivil toplumun demokrasi için büyük bir avantaj teşkil edeceğine şüphe yoktur. Günümüzde küreselleşmeyi ortaya çıkaran etkenler global bir sivil toplumun ve global bir kamu oyununun oluşumunun da önünü açmıştır. Özerk ve küresel bağlantıları güçlü bir sivil toplumun bulunmaması durumunda, devletin çerçevesini çizmek üzere oluşturacağı anayasada ifadesini bulan, toplumun kendi içinde ürettiği bir mutabakatın varlığından söz edilemez. Bu durumda uluslar arası camiadan soyutlanmışlığın da etkisiyle toplumun devletin iradesine teslim olması; egemen olan ve düzenleyen değil, güdülen ve düzenlenen olması mukadderdir.

Bu bakış açısından, toplumda çok sayıda dernek, vakıf, sendika gibi resmi örgütlerin varlığı, kendi başına, özerk bir sivil toplumun var olduğu anlamına gelmez. Hatta, tam tersine, bu gibi örgütlerin bir kısmının, gündemlerini ve duyarlılıklarını devlete bakarak belirleyen, bir nevi devletin toplum içindeki ideolojik-hegemonik uzantıları biçiminde ortaya çıkmaları ihtimali bile vardır. Maalesef ülkemizdeki durum önemli ölçüde böyle bir manzara göstermektedir. Türkiye'de ticari medyanın, meslek teşekküllerinin, hatta "özel" üniversitelerin bile sivil olmayışı bu "acayip" durumun apaçık göstergeleridir.

Bu nedenle Türkiye için geliştirilecek yeni bir perspektifin, başta ifade ve örgütlenme özgürlükleri olmak üzere sivil özgürlükler üzerindeki anayasal ve yasal kısıtlamaları ve devlete "yanaşma"yı sivil örgütler için cazip hale getiren yasal ve idari özendiricileri ortadan kaldırmak gereğine dikkat çekmesi, sivil toplumun kendi ayakları üstünde durmasını sağlamak bakımından da önemlidir. Benzer bir durum dinler bakımından da söz konusudur. Kendisine siyasi otorite tarafından değerler dayatılması girişimleri karşısında, sivil toplumun bağımsızlığını korumasına en fazla katkıda bulunabilecek dayanaklardan birisi, kendi içinde barındırdığı ve sürekli olarak yeniden ürettiği ahlaki ve dini referans çerçevelerinin sağlayacağı kendine güven duygusudur. Dinin devletten bağımsızlaştırılması ve dini örgütlenmenin serbestleştirilmesi bu nedenle de hayati bir önem taşımaktadır.

Kısaca, güçlü ve özerk bir sivil toplumun varlığı hem demokrasi için elverişli bir zemin sağlar hem de özgürlüklerin garantisidir. Ne var ki, devletten bağımsız, kendi ayakları üstünde durabilen ve ülkenin gündemini belirleyen bir toplumun varlığı anlamında sivilleşme açısından da Türkiye'nin ciddi eksiklikleri vardır. Böyle olmakla beraber, sivil toplumun geliştirilmesinin kısa vadede iradi olarak gerçekleştirilebilecek bir iş olmadığı da açıktır. Tarihsel arka planı zayıf olduğu yerde sivil toplumun oluşması zor ve zaman alacak bir iştir. Türkiye'deki durum esas olarak budur. Ne var ki, aynı neden, paradoksal olarak, birtakım iradi çabaların ortaya çıkmasını da zorunlu kılmaktadır. Başka bir ifadeyle,

ger sivil toplum için uygun bir tarihsel zemin yoksa, bu durumu telafi etmek üzere birtakım girişimlerde bulunmaktan başka çıkar yolumuz da yoktur.

Bu perspektif ışığında, Türkiye’de sivil toplumun geliştirilmesi için yapılması gerekenler arasında şunların mutlaka yer alması gerekir:

(1) Sivil toplumun geliştirilmesi için yapılması gereken ilk ve en önemli iş, bu süreci kolaylaştıracak sivil özgürlüklerin anayasal ve yasal olarak eksiksiz şekilde garanti edilmesidir. Bu özgürlüklerin başında, vicdan, ifade ve örgütlenme özgürlükleri ile iktisadi özgürlükler gelmektedir. Vicdan ve din özgürlüğüyle ilgili bazı anayasal kısıtlamalara ve bunların giderilmesi yollarına yukarıda işaret edilmişti. İfade özgürlüğü konusunda ise asıl problem ceza mevzuatından kaynaklanmaktadır. Onun için, yeni Ceza Kanunu’nda yer alan ve özellikle politik ifade özgürlüğünü aşırı derecede kısıtlayabilecek nitelikteki hükümlerin tasfiye edilmesi gerekmektedir.

Medeni bir toplumda örgütlenme özgürlüğünün tipik modeli dernek ve vakıftır. Türkiye’nin bu konudaki temel problemi, kişilerin ortak amaçlar etrafında bir araya gelmelerini medeni hayatın doğal bir durumu olarak değil de ancak mevzuatla tanımlanan çerçeve içinde var olan bir devlet bağışı gibi gören ve özellikle kamu görevlilerinde hakim olan zihniyetten kaynaklanmaktadır. Ayrıca, kamu otoritesi kullananlar vatandaşların örgütlenmelerini kendi başına sakıncalı, hatta tehlikeli saymaktadırlar. Bu zihniyetle baş etmenin en emin yolu, örgütlenmeyi, hem güdülecek amaçlar hem de benimsenecek örgütlenme şekli açısından, mümkün olduğunca az sınırlamaya tabi tutan hukuki düzenlemeler yapılmasıdır. Onun için, şimdiki halde hemen yapılması gereken, özellikle dernekler ve vakıflar üstündeki kısıtlayıcı anayasal ve yasal hükümlerin kaldırılmasıdır. Son yıllarda kabul edilen “uyum kanunları” dernek özgürlüğü bakımından kısmi bir rahatlama getirmiş olmakla beraber, bu konuda daha yapılacak işler vardır. Bunların başında, kanunun derneklere amaç ve faaliyet türü dayatmasının önlenmesi gelmektedir.

Aynı durum vakıf kurma özgürlüğü bakımından da varittir. Bu konuda, yeni Medeni Kanun’un vakıflarla ilgili kimi hükümleri sivil bir anlayıştan uzaktır. Bunların başında Medeni Kanun’un m. 101/4 hükmü gelmektedir. Bu hüküm şöyledir: “Cumhuriyetin Anayasa ile belirlenen niteliklerine ve Anayasanın temel ilkelerine, hukuka, ahlaka, milli birliğe ve milli menfaatlere aykırı veya belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz.”

Sivil bir tüzel kişiliğe devletin niteliklerini giydirmeyi öngören bu hüküm, her şeyden önce, “vakıf” kavramının ruhuna aykırıdır. Çünkü, vakıf özünde bir “hayır” işidir; insanların kendileri için değerli gördükleri her hayır işine malvarlıklarını tahsis edebilmeleri esastır. Dünyanın hiçbir medeni ülkesinde insanlara kendi malvarlıklarını hangi amaçlara tahsis edebilecekleri veya hangi amaçlara tahsis edemeyecekleri kanunla veya başka bir şekilde emredilemez. Özellikle de kişilere “şu veya bu gurubu desteklemek için vakıf kuramazsın” veya “devletin ideolojik tercihlerinden ayrılamazsın” demek vakıf kavramıyla bağdaşmaz; çünkü vakıf sivil ve gönüllü bir faaliyettir.

TMK m. 101/4’ün en sakıncalı yanlarından biri de, “cemaat” dayanışmasına hizmet edecek vakıfların kurulmasını yasaklamasıdır. Burada kastedilen azınlık cemaatleri olduğuna göre, bu yasağın gayrı makul hatta insaf dışı olduğu açıktır. Çünkü, herhangi bir toplumda en fazla dayanışmaya ve desteğe ihtiyacı olanlar genellikle azınlık durumunda olanlardır; dolayısıyla, azınlık cemaatlerinin bu tür amaçlarla vakıf kurmalarından daha tabii bir şey olamaz.

Türkiye’de örgütlenme özgürlüğü ve dolayısıyla sivil toplum bakımından önemli bir konu da, dini ve mezhebi inanç ve yorum farklılıklarına dayalı sivil örgütlenmelerin “İnkılap Kanunları”yla yasaklanmış olmasıdır. Bu yasağın simetrisi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bir kamu idaresi birimi olarak varlığıdır. Dolayısıyla, sivilleşme bir yandan sivil dini örgütlenmelerin serbestleştirilmesini, öbür yandan da DİB’nin kaldırılmasını veya hiç değilse çoğulcu bir yapı içinde özerkleştirilmesini gerektirmektedir.

(2) Yukarıda demokratikleşmeyle ilgili olarak işaret edildiği gibi, güçlü iktisadi özgürlüklere dayalı bir piyasa ekonomisinin varlığı sivil toplumun oluşması bakımından da hayattır. Özgür, açık ve rekabetçi bir piyasanın var olmadığı yerde sivil toplum olmaz. Olabileceğini düşünmek kavramsal bir aldanıştan başka bir şey değildir. Sivil toplumdan eğer özerk bir toplumsal varlık alanını kastediyorsak, onun kendisini devletten bağımsız olarak ayakta tutacak ekonomik temellere sahip olması şarttır. Her türlü sivil etkinlik ancak özgür ekonomik faaliyetlerle finanse edilebilir. Bunun dışında, ekonomiyi sivil toplumla ilişkilendirmeyen bir perspektif sivil toplumu uzun vadede devletin kucağına düşmekten alıkoyacak güvencelerden yoksundur. O bakımdan, piyasa ekonomisi -özgür, açık ve rekabetçi bir piyasa ekonomisi- hem anayasal-demokratik programın bir parçasıdır, hem de sivil toplumun özerkliğinin güvencesidir.

(3) Adem-i merkeziyetçi bir idari reform sivilleşme bakımından da önemlidir. Demokratik Batı -özellikle Anglo-Amerikan- dünyasında yerel yönetimler sivil toplumun odağında yer alırlar. Özerk yerel yönetim kamu işlerinin önemli bir parçasının merkezi devletten yerel inisiyatiflere kayması demektir. Bundan dolayı, yerel yönetimlerin yetkileri ve mali kaynakları bakımından güçlendirilmesi bir demokratikleşme

programının vazgeçilmez esaslarındandır.

Ayrıca, sivilleşme meslek kuruluşlarının da devletin birer uzantısı olmaktan çıkarılarak özgürleştirilmesini gerektirir. Korporatist siyasi felsefenin Türkiye'nin sistemindeki bir yansıması olan "kamu kurumu niteliğindeki" meslek kuruluşlarının varlığı aynı zamanda özgürlük karşıtıdır. Çünkü, bu düzenleme "serbest meslek" kavramını büsbütün anlamsız hale getirmekte, çoğu meslekler bakımından çalışma özgürlüğünü kaldırarak bu mesleklerin mensuplarını neredeyse kamu görevlisi haline getirmektedir. Bu durumun Türkiye'de ne gibi özgürlük sorunları yarattığını ve nasıl devleti güçlendiren bir faktör olarak işlediğini çeşitli örneklerden biliyoruz.

* Bu metin Birlik Vakfı (www.birlirkvakfi.net) için hazırlanmıştır. (2006)

Liberal Düşünce Topluluğu GMK Bulvarı No: 108 / 17 Maltepe, 06570 Ankara, Türkiye, T: + (+90) 312 2316069 - 231 1185, F: + (+90) 312 2308003, info[at]liberal.org.tr

İşbu sitenin tüm hakları saklıdır. Web sitesi içerisindeki resimler, yazılar kaynak gösterilse dahi, izin alınmadan başka web sitelerine, ticari yayınlara aktarılamaz, kopyalanamaz, internet ve web ortamında ya da başka biçimde alenileştirilemez, basılıp çoğaltılamaz. © 2013

İNANJANS